

Folkhemmet och lagar mot diskriminering

Det är en väldig skillnad att få det som en rättighet, i egenskap av medborgare eller att få det som en nådegåva, i egenskap av "annorlunda".

Olof Palme vid HCK:s kongress 1985:

I april 1989 arrangerade STIL i samarbete med Handikappinstitutet ett seminarium om anti-diskrimineringslagstiftning. Som inbjudna gäster hade vi Henry Enns, dåvarande ordförande i DPI, Judy Heumann, dåvarande direktör i WID, California och Kalle Könkkölä, dåvarande ordförande i DPI:s kommitté för mänskliga rättigheter. Bland de svenska deltagarna fanns Gerhard Larsson, ordförande i handikapputredningen.

Seminariet resulterade i att Larsson blev intresserad av den lag man höll på att genomdriva i USA, ADA, och några från utredningen reste sedan till USA för att närmare informera sig. Men intresset för seminariet från den svenska handikapprörelsen var måttligt. Det kom ett dussin företrädare för olika föreningar och den allmänna tonen var att det var väl inte så mycket man kunde lära sig från andra länder.

DOMSTOLARNA HAR ETT STORT UTRYMME

Innan jag kom till Sverige studerade jag och arbetade i 7 år i Kalifornien. I USA säger man "Life is a contact sport" alltså livet är som amerikansk fotboll, där man knuffar omkull varandra och där den starkaste vinner. Statens roll är begränsad vilket avspeglar sig i det låga intresset för politiken exempelvis valdeltagandet. Däremot har domstolarna ett stort utrymme: ju hårdare spelet är, desto större behov finns det för regler och domare. Människor som tillhör underprivilegierade och diskriminerade minoriteter är tvungna att sluta sig samman och kräva lagar som slår fast och försvarar gruppens rättigheter. Det finns en lång och stark tradition av medborgarrättsrörelser: de svarta, de spansktalande, kvinnorrörelsen och de homosexuella.

I Sverige har vi inte samma långa erfarenhet. Jörgen Hermansson från Demokratirådet sa i DN (95 11 20):

har länge försumrats i Sverige som präglats av pragmatism och förhandlingslösningar. Det är frågan om en underlåtenhetssynd i den gamla svenska modellen."

Varför? Jag tycker att folkhemsvisionen ingav en stor del av befolkningen illusionen om att Sverige är ett samhälle där man inte behöver ha vassa armbågar, där man inte behöver kämpa för sina rättigheter. I folkhemmet – i analogi med ett familjehem – är det ju föräldrarna (läs politikerna i stat och kommun) som ser till att alla får den kakbit de ska ha. I folkhemmet finns därför inget behov av en medborgarrättsrörelse och antidiskrimineringslagar.

Handikapprörelsen anammade folkhemsvisionen och arbetade för materiella stödåtgärder i form av individinriktade bidrag och tjänster från stat och kommun. Det har betytt mycket för den materiella välfärden för många av oss. Bieffekten har varit att befolkningen och vi själva har lärt oss att se oss som bidragstagare. En annan effekt har varit att rörelsens medlemmar har vant sig vid att passivt se på när rörelsens toppar förhandlar med statsmakten. Det är uppenbarligen svårare i Sverige att samla ihop folk till demonstrationer och aktioner än i många andra länder.

MER RESPEKT

I USA har handikapprörelsen satsat på att bygga upp anti-diskrimineringslagar som ett instrument i kampen för lika villkor. De åtgärder som lagarna kräver – mest investeringar i infrastruktur och skydd mot diskriminering – kostar relativt lite. Effekten har varit att befolkningen ser på personer med funktionshinder med mer respekt. Man respekterar den som kämpar hårt från ett underläge. En annan effekt har varit att ett stort antal människor med funktionshinder har engagerat sig i kampen för de nuvarande lagarna under lång tid och därmed känner delaktiga och stolta över dessa framgångar.

I USA finns det en lång tradition av att använda rättssystemet för att åstadkomma sociala förändringar. Ett exempel: redan före ADA hade delstaten Kalifornien lag-

stiftning på tillgänglighetsområdet som föreskriver tillgänglighet av befintliga offentliga byggnader vid renovering. I ett omskrivet fall fick en restaurangkedja betala \$750.000 i skadestånd när en rullstolsbrukare fick bäras två trappsteg för att komma in i restaurangen, som enligt gällande lag borde ha varit tillgänglig. Dagen efter domen såg restaurangkedjan över alla sina restauranger. Tänk på den pedagogiska effekten av ett sådant straff!

I Sverige gör man inte så. För det första finns det ju inte så många lagar som man kunde återropa. Min väninna Judy Heumann, statssekreterare på utbildningsdepartementet i Washington, frågar mig ofta "varför stämde ni inte kommunen när de vägrade er medgivande för adoption enbart på grund av ditt funktionshinder?". Hon har svårt att förstå att det inte finns lagar i Sverige som förbjuder uppenbar diskriminering.

Men även där det finns lagar drar man sig i Sverige för att stämma. Ni kanske kommer ihåg olycksfallet i tunnelbanan här i Stockholm för 2 år sedan. En kvinna som använder rullstol blev meddragen av tåget, som satt igång trots att dörren inte var stängd. Hon kastades på rälsen, bröt några revben och tappade medvetandet. Hon klarade sig dock men ville inte stämma SL. Hade detta hänt i USA, så skulle trafikföretaget varit tvunget att betala miljoner i böter och skadestånd. Som följd skulle man ha installerat automatiska anordningar som förhindrar att det händer igen. Men SL behövde inte betala och de automatiska anordningarna saknas fortfarande.

INGEN MOTSÄTTNING MELLAN DE TVÅ INRIKTNINGARNA

På grund av inriktningen på individuella stödåtgärder är det lättare för mig i Sverige att få personlig assistans och att komma ur sängen på morgonen. På grund av antidiskrimineringsinriktningen i USA är det lättare för mig där att ta bussen vid nästa hörn. Det finns ingen motsättning mellan de två inriktningarna. Vi behöver komma ur sängen och upp på bussen, i USA och i Sverige.

ADOLF RATZKA

"Diskussionen om fri- och rättigheter